

ДОБРОВОЉНЕ РАДНЕ АКЦИЈЕ НАРОДНОГ ФРОНТА БЕОГРАДА 1944—1949 ГОДИНЕ

Београд је 20 октобра 1944 године дочекао своје ослобођење тешко оштећен и опустошен ратним разарањем и окупацијом. Неколико података о величини штете указују само делимично шта је све град претрпео за време рата.

Од бомбардовања у Београду је потпуно уништено 11% а теже оштећено 39% станбеног фонда.

Од ратних разарања тешко су настрадали и многи комунални објекти без којих се није могло ни помислити на нормално функционисање разних комуналних служби. Возни парк који је служио за јавни саобраћај био је готово потпуно уништен. Од 163 трамвајских кола колико их је било на почетку рата, дан ослобођења дочекало је само 9 кола способних за саобраћај. Трамвајске пруге, трамвајска електрична мрежа, исправљачке потстанции, депои, радионице за одржавање возила оштећени су за време рата за око 75 отсто.

Слично је било и са градском водоводном и канализационом мрежом и зеленим површинама. Водоводна мрежа и главни доводи затечени су приликом ослобођења теже оштећени на 667 места. Осим тога потпуно су биле уништене све инсталације код Шест Топола, главна машинска сала на Белим Водама била је теже оштећена, док је зграда Дирекције водовода порушена и изгорела заједно са целокупном техничком архивом, стручном библиотеком и другим драгоценим документима. Градска канализациона мрежа била је теже оштећена на 952 места. За време рата уништено је такође 14 хектара паркова, 28 хектара скверова и других зелених површина, 100 хектара пошумљених

терена у непосредној околини града и око 6.000 стабала уличног дрвореда. На београдским улицама било је потпуно уништено или оштећено 45% калдрме и асфалтног коловоза. Електрична постројења и мрежа претрпели су такође велику штету. Уништено је 64 километра, или 55 отсто електричне мреже. Исто тако уништен је и возни парк градске чистоће. Осим тога разорене су или тешко оштећене многе здравствене установе, школе, Народна библиотека, Универзитет, и друге научне и културне установе. Једном речи рат је уништио огроман део материјалних богатстава главног града.

У таквом Београду требало је брзо, што пре нормализовати живот и искористити све његове снаге и могућности за победоносни завршетак рата, а затим за обнову и изградњу.

Све ово ваљало је напоменути и набројати да би се бар приближно могла сагледати величина напора и самопожртвовања које су грађани Београда уложили у периоду обнове разореног града и његове даље изградње.

Још се није такорећи ни развишао дим од октобарских борби 1944 године, када су наши борци коначно истерали окупатора из главног града, а грађани Београда су већ масовно приступили рашчишћавању рушевина, хитној поправци зграда и разних комуналних објеката и свега онога што би могло допринети бржем нормализовању живота у граду. Уз то било је потребно пружити што већу помоћ нашим борцима на фронту све док се рат победоносно не оконча, пружити помоћ и негу рањеним борцима у београдским болницама, сместити ратну сирочад и тако

даље. Тешко је описати онај самопрегор, оно одушевљење са којима су се грађани Београда, као уосталом, и сви радни људи наше земље, бацили на посао да допринесу што бржем решавању многобројних проблема које су рат и стара Југославија оставили за собом. Снага Партије и Народноослободилачког покрета, њихова чврста повезаност са народом и њихова организованост показали су се и овог пута — у сређивању живота у разореном граду. Радни народ Београда, десеткован, намучен и осиромашен за време окупације, одмах је уложио све своје снаге за помоћ Фронту, за ублажавање тешких последица рата и за брзу обнову порушеног града.

Од тог времена хиљаде Београђана могле су се свакодневно видети на добровољним радним акцијама како рашчишћавају рушевине, обнављају комуналне објекте, истоварују храну и огрев, затим на раду у болницама, дечјим установама. Скупљала се храна и опрема за болнице, давала крв за рањенике, прикупљала помоћ за пострадале крајеве, прихватала ратна сирочад из свих крајева.

Београдски радници су преузели руковођење послом у већини предузећа. Великим залагањем, не питајући за радно време, за плату и слично, они су успели да убрзо пусте у погон готово сва привредна предузећа. Производња је започињала под тешким условима, без сировина, без довољно хране и одела за раднике и тако даље.

Хроничару остаје тежак али захваљан посао да прикупи детаљније податке о свакој добровољној радној акцији, да забележи сваки објекат на чијој су обнови или изградњи грађани Београда уложили свој труд да се ратне ране залече, да се изгради ново, да се Београд заиста забели и да себи живот у њему учине што пријатнијим. Међутим, нема опасности да ћемо погрешити ако кажемо да у периоду од десетак година од ослобођења па наовамо није било ни једног места у граду на коме се нешто поправљало, рашчишћавало, уређивало или изнова градило а да ту нису својим добровољним радом учествовали и грађани Београда.

Због тога се они данас са поносом могу осврнути на своје дело. Београд је за две-три године после ослобођења потпуно очишћен од рушевина. Комунални објекти и уређаји доведени су у исправно стање, а после периода обнове никле су многобројне нове грађевине, станбена насеља, домови културе, школе, болнице и тако даље. Изграђене су многе нове улице, а многи крајеви Београда ослободили су се за увек нехигијенских бунара и чесама и петролејки, добивши водовод и електричну струју. Нови паркови и читаве шуме зазеленели су се у граду и око њега. На новосаграђеним спортским теренима младост већ годинама испробава своју снагу и вештину, а у новим домовима културе зује кинопројектори, одјекују аплаузи извођачима културно-уметничких програма, напрежу пажњу полазници разних курсева и течајева. Многи крајеви града нису више отсечена периферија и предграђа без саобраћајних веза, а из Панчевачког Рита новосаграђеном пругом смењују се композиције са великим количинама намирница намењених грађанима Београда, градитељима те пруге.

Набројати све оно што су Београђани, окупљени у Народном Фронту и другим организацијама сами саградили и уредили добровољним радом, или помогли у изградњи, значило би забележити сваки кутак, сваки обновљени или новоизграђени објекат, сваку улицу, сваки крај града, свако засађено дрво...

Са каквим је одушевљењем и залагањем Београд самог себе, уз помоћ читаве заједнице, препородио, савременицима није тешко да се потсете, јер су у том препороду и сами учествовали. Младим генерацијама остаје да слушају када им данас одраслији кажу: „Ево, овде смо радили, помогли смо да се подигне ова зграда, парк, игралиште, све то најчешће скоро голим рукама...“

Разуме се, било би претерано тврђење да је све поправљено, саграђено и урађено добровољним радом. Колективи Београдских предузећа, установа и комуналних служби брзо су организовани и стали на своје ноге, тако да се све већи број послова могао обављати

Сл. 1 — Акције за помоћ борцима на фронту и рањеницима.

нормално ангажовањем сталних радника. Што су ти колективи брже јачали, што се кадар у њима брже оспособљавао за замашније задатке, тиме је постепено престајала потреба за масовном неквалификованом радном снагом у изградњи појединих објеката и обављању послова где су били претежно потребни стручни радници. Добровољне радне акције Народног Фронта Београда оријентисале су се онда и на друге послове, тамо где се уз улагање незнатних материјалних средстава и ангажовање минималног броја стручних радника могло урадити много. Често су поједини задаци извршавани у потпуности добровољним радом уз руковођење од стране људи, који су одговарајуће стручно знање стекли на курсевима и течајевима које је организовао Народни Фронт.

Прве добровољне радне акције „Све за фронт — све за победу“

У тек ослобођеном Београду 1944 године прве добровољне радне акције биле су усмерене на помоћ фронту који се благодаречи победама јединица Народноослободилачке војске, постепено удаљавао тамо преко Срема. Осим тога, болнице су биле пуне наших рањеника којима је била потребна добра исхрана и нега. Тек формирани одбори (ЈНОФ-а) Јединственог Народноослободилачког Фронта по предузећима, установама и насељима одмах су организовали акције за прикупљање хране, одеће, обуће, постељине и друге опреме за борце на фронту и за рањенике. Грађани Београда иако и сами ратом и окупацијом веома осиромашени, одвајали су све

најбоље од онога што им је остало, радосни што ће и на овај начин моћи дати свој скроман допринос коначном ослобођењу земље и бржем оздрављењу рањеника. Тих дана из свих крајева града стицале су се колоне људи и жена, негде и са запрегама, са паролама „Све за фронт — све за победу“ и сликама друга Тита, — на сабиралишта са завежљајима, јастуцима, чаршавима, јорганима, разним намирницама, посуђем и другим стварима. Грађани Београда сакупили су тада 43.315 пакета и послали борцима на фронт и рањеницима.¹ Опустошене и опљачкане болнице и друге здравствене установе, добровољним прилозима грађана убрзо су снабде-

вене најнужнијом опремом. За негу рањеника и других болесника, за одржавање најнужнијих хигијенских услова и за што успешније лечење образоване су добровољне радне екипе, састављене највећим делом од жена које су се даноноћно смењивале у тада претрпаном болницама, обављајући успешно тешке и напорне послове под најтежим условима физичког рада.

Грађани Београда, поред тога, одмах после ослобођења прихватили су бројну ратну сирочад, сместили их у домове и преузели на себе готово сву бригу око њих. Чланице Антифашистичког Фронта жена — раднице, интелектуалке, домаћице, добровољно су кувале, прале,

Сл. 2 — Омладина Београда на брању кукуруза у Банату.

чистиле просторије дечјих домова и прихватилишта, вршиле дужност васпитачица, пружале лекарску помоћ и тако даље.

Један од видова добровољних радних акција које су организоване одмах после ослобођења града било је и прикупљање прилога у новцу, намирницама и разним кућним потребама за крајеве који су тешко настрадали у рату. У свим крајевима града отворени су привремене магацини у које су се довозиле прикупљене намирнице, одећа, обућа и друго, а одатле се то све транспортовало за становништво настрадалих крајева.

Берба кукуруза и сеча дрва биле су прве организоване радне акције Београђана ван града.

Током зиме 1944 и 1945 године групе београдске омладине одлазиле су у поједине крајеве Срема и Баната, где су са напуштених њива прикупљали необране усева, брали кукуруз, да би се избегло пропадање пољопривредних производа и обезбедило што више намирница за исхрану војске и становништва. Ова зима затекла је Београд и без неопходних залиха дрва и угља за огрев. Да би се тај проблем унеколико решио, јер су нарочито биле угрожене болнице и дечје установе, а и само становништво, — формирано је више добровољних радних батаљона омладине и радних група грађана, који су одлазили на сечу дрва у шумовите крајеве, Црни Врх, Рудник и Купиново, одакле су дрва транспортована за Београд.

Поред поменутих акција, у Београду се одмах после ослобођења приступило раскрчивању главних саобраћајница од рушевина, да би се обезбедио несметан саобраћај, што је било неопходно због близине фронта. На том послу ангажовале су се многобројне радне групе грађана.

Обнова порушеног града

Током 1945 године, а нарочито после дефинитивног истеривања окупатора из земље, у Београду су добровољне радне акције Народног фронта добиле шире

размере. Посла је било на претек. Валаљало је приступити уклањању рушевина, најнужнијој поправци коловоза и тротоара, уређењу упропашћених паркова и скверова, поправци трамвајских пруга и разних других комуналних објеката. Тадашњи Извршни народни одбор Београда (ИНО) са врло скромним материјалним средствима и оскудицом у радној снази, добио је снажну подршку грађана који су добровољним радом могли у првом реду, да се очисте улице, паркови и скверови и да се доведу у ред многи други комунални објекти. Детаљнијих података о добровољним радним акцијама у току ове године, нажалост, нисмо могли наћи. Вероватно да евиденција о тим акцијама тада није ни вођена.

Међутим, познато је да су резултати постигнути у уређењу и рашчишћавању града те године, омогућили да се у наредној, 1946 години по утврђеном плану предузму обимне мере за даљу обнову града од ратних разарања. То је била уствари година у којој је требало спровести програм чишћења рушевина свих оних зграда и других објеката који су тако настрадали да нису могли бити узети у обзир за обнову, као и програм оправке и обнове свега што је у рату било мање оштећено. Тадашњи Извршни народни одбор града Београда са комуналним службама које су располагале релативно малобројним људством и оскудним бројем стручних радника, није могао очекивати да ће се овај програм остварити без помоћи Народног фронта. А задатке из програма обнове чланови ове организације сматрали су и као своје задатке.

Добровољне радне акције Народног фронта које су током 1946 године организоване у свим крајевима града и на великом броју објеката, биле су боље припремљене тако да је и ефекат рада био већи. Осим тога о овим акцијама вођена је и посебна евиденција те су тако остали и нешто детаљнији подаци о постигнутим резултатима и учешћу грађана на тим радовима.

У извештају о раду Извршног Одбора Народног Одбора града Београда у 1946 години, између осталог, о добро-

Сл. 3 — Рашчишћавање рушевина у Дечанској улици (сада Моше Пијаде).

вољним радним акцијама стоји: „Када се говори о постигнутим резултатима у обнови порушеног Београда, треба посебно истаћи огромно учешће и несобично залагање наших масовних организација и широких маса грађана и омладине. У току 1946 године акције добровољног рада одвијају се по једном смишљеном плану и доброј организацији и евидентирању. Фронтоске организације добровољним радом рашчистиле су 101 рушевину по разним крајевима Београда са којих је одвезено 51.000 кубних метара шута.“ У извештају се даље истиче да су грађани Београда те године приликом обнове и уређења паркова, скверова и улица ископали 70.437 кубних метара земље, а 60.000 квадратних метара блатњавих некалдрмисаних перифериских улица насуте је камењем и

шутотом, док су грађани сами чак и калдрмисали циглом или каменом коцком 27.708 квадратних метара насутих улица.²

У акцијама на уређењу зелених површина добровољно је радио највећи број грађана. То је и омогућило да се на пример обнови и реконструише 239.158 квадратних метара паркова и скверова, то јест 90 отсто укупно у рату оштећених површина. Скверова је обновљено, реконструисано и подигнуто нових укупно 36.000 квадратних метара, уличних травњака 35.000 квадратних метара, а обновљено је и укупно 47 хектара пошумљених терена, тојест 48 отсто од укупно оштећених површина.³

Ваља напоменути да је 1946 године отпочело пошумљавање већих комплекса земљишта у непосредној околини гра-

Сл. 4 — Прве добровољне радне акције на пошумљавању Звездаре, копање јама за саднице.

да — на Звездари и Гољином Брду. Пошумљавање се обављало готово искључиво добровољним радом чланова Народног фронта. Последњих четири — пет месеци те године није било недеље да се на овим теренима нису могле видети хиљаде грађана како уз песму и виорење застава рашчишћавају земљиште, копају јама за саднице и саде младе стабљике ради проширења „плућа Београда“. Само те јесени на Звездари и Гољином Брду засађено 230.000 младих садница разноврсног дрвећа. „Добровољни рад, одвијао се са таквим еланом да је било дана када је истовремено у Београду радило по 30.000 људи.“⁴

Добровољне радне акције ове, као и наредних година, нису се ограничавале само на обављање послова које смо на-

пред поменули. Осим физичког рада на уређењу града, Народни фронт је организовао прикупљање разних отпадака потребних индустрији, организовао аналфабетске течајеве за неписмене, затим разне стручне течајеве, посете добровољних екипа лекара, занатлија, просветних радника и других околним селима ради пружања разних услуга и одржавања предавања и приредби у циљу што чвршћег повезивања села са градом. Брига о дечјим домовима и обдаништима била је и даље један од главних задатака Народног фронта, нарочито организација Антифашистичког фронта жена.

Сви ови и други послови били су обухваћени програмом такмичења које се 1946 године развило између рејонских⁵ организација Народног фронта

Београда. Такмичење је трајало од 1 јуна до 31 децембра. За сваки месец сумирани су резултати и најбољем рејону предавана је на свечаним конференцијама прелазна заставица Градског одбора Народног фронта. Тако је на пример, за најбоље резултате у септембру месецу 1946 године прелазну заставицу добио III рејон, а друго место освојили су чланови Фронта II рејона.⁶

Резултати седмомесечног такмичења показали су да је у том раздобљу на добровољним радним акцијама на обнови и уређењу града учествовало 78.000 грађана Београда који су дали преко 1.500.000 добровољних радних часова. У акцији помоћи селу 77 добровољних екипа учинило је 470 посета у 187 села. Прикупљено је и послато сеоским библиотекама 28.000 књига. На аналфабетским течајевима добровољним радом просветни радници су описменили 1915 неписмених грађана, а разне стручне течајеве завршило је 1.700 лица. У истом периоду за децје домове и обданишта прикупљено је преко 1.650.000 динара и 30 хиљада килограма намирница, а за децу у тим установама сашивено је добровољним радом 13 хиљада комада рубља.⁷

Помоћ у остваривању плана инвестиционе изградње

У двогодишњем периоду од ослобођења града, обављено је рашчишћавање највећег дела рушевина и извршена обнова оштећених зграда и низа комуналних објеката. Благодарећи успешном извршењу тих задатака који су упоредо са постигнутим резултатима у решавању других основних проблема омогућили нормализовање прилика у граду, било је могуће и у Београду као, уосталом, и у читавој нашој земљи, прећи на планску изградњу и плански развитак главног града.

И као што су у периоду обнове добровољне радне акције Народног фронта одиграле, може се рећи, одлучујућу улогу, тако се и у 1947, и у наредним годинама на Народни фронт рачунало као на снагу без које Народни одбор

града Београда и рејонски народни одбори не би могли извршити своје обимне задатке у изградњи и реконструкцији града. У складу са доношењем Првог петогодишњег плана за целу земљу као и доношењем таквих планова и у свим народним републикама, Народни одбор Београда је 1947 године донео Петогодишњи план развитака Београда, у коме су предвиђени обимни задаци чије је извршење требало да омогући задовољавање потреба града од пола милиона становника, колико се предвиђало да ће Београд имати 1951 године.

Поред спровођења свог основног задатка — политичке мобилизације свих снага на извршавање плана у свим областима, Народни фронт је на себе преузео и велики део конкретних обавеза за извршавање појединих послова предвиђених у плану инвестиција и то путем добровољних радних акција. Због тога је 1947 године Градски одбор Народног фронта спровео потребне организационе мере које су довеле до учвршћења рејонских и основних организација, тако да су оне биле способне да прихвате и изврше крупније задатке.

У складу са планом инвестиција организације Народног фронта донеле су и своје планове добровољних радних акција у којима су предвиђени објекти крупнијег значаја, на којима ће се организовати добровољне радне акције. Осим тога у плановима рејонских одбора и одбора основних организација Народног фронта, предвиђено је и учешће у изградњи и уређењу објеката локалног значаја.

При Градском и рејонским одборима и одборима основних организација Народног фронта, формирана су посебна тела — секције које су се бринуле за поједине секторе рада. Тако су, на пример, биле формиране секције: за добровољни рад у грађевинарству, за уређење града, за развој веза са селом и друге.

Добровољне радне акције у 1947 години почеле су још у априлу, када је углавном отпочела и грађевинска сезона. У току априла, маја и јуна на грађевинама је радило преко 12.000 чланова Народног фронта, сврстаних у 354 радне јединице. Они су у том периоду већ

били дали 387.000 добровољних радних часова. Њихов радни час по ефекту био је раван одговарајућој норми која је тада била прописана у грађевинарству, а понегде је та норма пребацивана и до 30 отсто.⁸

За период јули—децембар основне и рејонске организације и Градски одбор Народног фронта донели су посебне планове. Поред обавеза на другим секторима, у добровољним радовима у грађевинарству предвиђено је да се у току тих шест месеци да укупно 603.000 радних часова. Као и раније, и за тај период било је уговорено такмичење између рејона, а у оквиру њих између основних организација. Најбољима су на крају одређеног периода додељиване прелазне заставице и разне награде.

Тежиште добровољних радова у грађевинарству било је на градилиштима 117 значајнијих објеката, већином оних чија је изградња била предвиђена инвестиционим плановима града, републике и федерације. Осим тога било је и низ

других, ситнијих објеката на чијој су се изградњи или уређењу ангажовали чланови Народног фронта, а по плановима самих основних или рејонских организација.

Од крупнијих градилишта на којима су масовно учествовали чланови Народног фронта 1947 године, ваља поменути, у првом реду, станбене колоније у Цвијићевој улици, на Северном Булевару, у Земуну, на Канаревом Брду у Раковици и тако даље, затим резервоар водовода у Крањској улици, реконструкција Теразија, изградња окретнице на крају трамвајске линије „шестице“, изградња обалоутврде на десној обали Дунава преко пута железничке станице у Земуну, градилиште фабрике „Иво Лола Рибар“ у Железнику, изградња дела аутопута „Братство — јединство“ код Земуне, изградња ливнице, данашња Индустрија трактора и машина у Новом Београду, дом културе IV рејона, односно зграда данашњег Београдског драмског позоришта, синдикални дом култу-

Сл. 5 — Чланови Антифашистичког фронта жена израђују играчке за децу у обдаништима.

Сл. 6 — Полазак добровољне бригаде на рад.

ре у II рејону, данашњи дом културе „Браћа Стаменковић“, летња позорница у Топчидеру. Осим тога, добровољне радне акције одвијале су се и на новоградњи будуће штампарије у улици Мије Ковачевића, данас штампарија Војно-издавачког завода, на реконструкцији Сарајевске улице, на подизању зграде основне школе у V рејону, данас основна школа „Вељко Дугошевић“, зграда гимназије и Народног одбора у VI рејону, на обнови зграде Президиума Народне скупштине Федеративне Народне Републике Југославије, данас зграда Савезног извршног већа, на изградњи гараже на „Пиониру“, данас ремонтно предузеће „Космај“, на изградњи пекаре на Роспи Ђуприји и на другим грађевинама. Велики број чланова Фронта такође је добровољно радио на пошумљавању нових терена на Звездари, Кошутњаку и Бањици као и на уређењу и озелењавању терена у Доњем Граду, испод Калемегдана и тако даље.

Колико су добровољне радне акције у тој години узеле широког маха, најбоље показује податак да је само за три месеца, јули, август, септембар, дато у грађевинарству преко 709.000 добровољних радних часова, тојест за преко 106.000 часова више него што је предвиђао план за шест месеци.⁹

О учинку на добровољним радним акцијама за целу 1947 годину нема комплетних података. Постоје само делимични резултати који су изношени на појединим конференцијама и пленарним састанцима. Тако на пример, у извештају који је поднет на свечаној конференцији Градског одбора Народног фронта у октобру 1947 године, изнето је да су у току августа и септембра те године грађани Београда у добровољним радним акцијама на разним градилиштима ископали 35.082 кубних метара земље, „испланирали“ 131.502 квадратна метра терена, превезли 29.815 кубних метара земље, ископали и пренели 6.124 кубна метра камена, пренели 4.448 кубних метара шута, 251.092 килограма бетонских елемената и 5.900 кубних метара грађевинског материјала, затим сложили 8.634.730 и очистили од остатака малтера 539.390 комада цигли. Поред тога, у истом раздобљу уређено је 7.994 квадратна метра скверова и паркова, 3.392 квадратна метра травњака, 34.070 квадратна метра празних плацева, нивелисано 3.390 квадратних метара улица и оправљено 39 кућа.¹⁰

У току октобра, новембра и за лепих дана децембра 1947 године, добровољне радне акције Народног фронта нарочито су биле интензивне на градилишту фа-

Сл. 7 — Хиљаде Београђана на добровољном раду на градилишту фабрике „Иво Лола Рибар“ у Железнику.

брике у Железнику, на изградњи заштитног насипа на десној обали Дунава, на градилиштима станбених колонија, каменоломима у Раковици и Кијеву и на пошумљавању околних терена. Тако је на пример 16. XI. 1947 године на добровољном раду било 8.000 чланова Народног фронта, од којих само у Железнику 6.000.¹¹ У недељу 23 новембра на радним акцијама било је 15.000 грађана, од којих само у Железнику преко 10.000.¹²

Нарочито је значајна помоћ коју су чланови Народног фронта Београда указали на градилишту фабрике „Иво Лола Рибар“ у Железнику, тада једног од најкрупнијих објеката Петогодишњег плана, који су градиле добровољне омладинске бригаде из свих крајева наше земље. Чланови Народног фронта одлазили су тада специјалним возовима у Железник, где су у сменама од по три до четири часа копали канале за водовод и канализацију, преносили циглу, шљунак, гвоздене конструкције и други грађевински материјал, уређивали терене око фабрике и у новоподигнутом радничком станбеном насељу и тако даље. У добровољном раду учествовали су и стручни радници и занатлије — чланови Народног фронта који су на новим фабричким зградама вршили застакљивање, обављали лимарске и инсталатер-

ске радове и друго, док су радници Београдског електричног предузећа монтирали гвоздене конструкције и машине. На овом градилишту у периоду од 15 новембра до 1 децембра учествовало је у добровољним радним акцијама преко 25.000 чланова Народног фронта. Они су за то време дали преко 93.000 радних часова. За тих 15 дана они су на овом градилишту ископали 3.822 кубна метра земље, пребацили 455 кубних метара шљунка, пренели 694 кубна метра грађе, очистили 3.300 квадратних метара терена, изравнали 1.110 квадратних метара терена, пренели 4,288.602 комада цигле и обавили низ других ситнијих радова.¹³

Резултати веома обимне и плодне активности Београђана у 1947 години сумирани су на годишњој Градској конференцији Народног Фронта одржаној 21 и 22 фебруара 1948 године. Поред крупних успеха у извршавању разних политичких задатака на добровољним радовима у грађевинарству Београђани су за осам месеци, за који период је вођена евиденција, дали 1,435.985 добровољних радних часова, што је било више него двоструко од предвиђеног плана. Поред земљаних радова, преношења разног материјала и слично, чланови Фронта су успешно изводили и радове

за које су биле потребне стручне квалификације, зидарске, фарбарске и тако даље.¹⁴

Најбољи резултати постигнути су на изградњи станбених зграда, где су чланови Фронта дали 282.585 добровољних радних часова. На реконструкцији Теразија за 25 дана дато је 38.920 радних часова, на резервоару водовода у Крајинској улици 39.154, на аутостради „Братство-јединство“ 48.670, на радовима у Новом Београду 21.660, на изградњи дома културе IV рејона 27.994, на изградњи летње позорнице у Топчидеру 17.680 добровољних радних часова и тако даље.¹⁵

Поред изградње грађевинских објеката обављени су и већи радови на уређењу града. Рашчишћени су остаци 82 рушевине са 39.159 кубних метара шута, нивелисано 7 плацева, уређена 4 сквера и 11 дечјих игралишта, насуто 8 некалдрмисаних улица, окречено 2.469 кућа, очишћено 35.745 квадратних метара терена од корова и уређено 2.777 квадратних метара паркова. Главне

акције на уређењу града биле су на пошумљавању нових терена и обнови уличног дрвореда. Младим садницама пошумљено је током јесени укупно 88 хектара терена на ужем и ширем подручју града, где је засађено укупно 593.830 садница. На дрворедима у Београду и Земуну засађено је 3.686 стабала.¹⁶

У извештају поднесеном на поменутој конференцији каже се да евиденција о добровољном раду на уређењу града није брижљиво вођена тако да само делимични подаци показују да је на овим радовима дато 130.450 добровољних радних часова, што није одговарало стварном стању.¹⁷

Као и раније у 1947 години добровољне радне акције нису се ограничиле само на изградњу и уређење града. Поред интензивног рада на описмењавању неписмених, нарочито сезонских грађевинских радника, као и на сређивању библиотека, чланови Народног Фронта пружили су знатну помоћ народним одборима рејона и града у ра-

Сл. 9 — Рушење старе циглане ради подизања парка и дома културе код Шесте београдске гимназије.

зним пословима као што су: установљавање евиденције социјално угрожених грађана, попис деце, старање о дечјим установама, кухињама и школама и домовима ученика у привреди. У акцији помоћи дечјим домовима на пример само на шивењу и крпљењу рубља и одела жене Београда дале су 21.123 добровољна радна часа. Организована је и једна „Недеља чистоће“ у којој је на чишћењу сметлишта, празних плацева, дворишта, зграда и тако даље дато 49.809 радних часова. Осим тога, биле су организоване 44 здравствене екипе са ручним апотекама које су радиле у саставу добровољних радних јединица на разним градилиштима.¹⁸

У акцији повезивања града са селима

Сл. 8 — Чишћење и нивелисање запуштених терена.

током 1947 године прикупљено је и послато сеоским библиотекама 22.810 књига и уплаћено 4.368 годишњих претплата на листове и часописе. Школског прибора послато је сеоским школама у тадашњој вредности од 43.323 динара. Разним селима са којима су организације Народног фронта Београда одржале везе, учињено је 69 групних посета, док је 38 лекарских екипа извршило по селима 2.746 прегледа. Осим тога многим сељачким радним задругама пружена је помоћ у разним пољопривредним справама и другом инвентару. Тако им је послато укупно 17 сејачица, 4 тријера, 2 растурача ђубрива, 7 сечки за шашу, 8 инкубатора, 8 плугова, 2 пумпе за воду, 2 мотора, 4 жетелице, 6 косачица, 4 дрљаче, 2 запрежна кола, 1 вага, 3 круњача, 5 амова за коње, 2 апарата за оштрење ножева, 1 шиваћа машина, 8 радио апарата и 7 ручних апотека. Све

то у тадашњој вредности од 1,786.698 динара.¹⁹

За најбољу рејонску организацију у 1947 години проглашена је организација Народног фронта Земуна која је добила заставу и намештај за радну собу као поклон Градског одбора Народног фронта. За најбоље основне организације проглашене су 26-та из I рејона и 11-та основна организација из V рејона. И оне су награђене канцеларским намештајем и књигама. За нарочито залагање у току те године добило је поклоне и писмене похвалнице Градског одбора Народног фронта око 1.000 Београђана док су рејонски одбори Народног фронта доделили још око две хиљаде писмених похвалница.²⁰

Осим тога 220 чланова Народног Фронта Београда добио је одличја и дипломе и Извршног одбора Народног фронта Србије за изванредно залагање током 1947 године.²¹

Формирање добровољних радних бригада

У организовању и извођењу добровољних радних акција у претходној години стечена су нова искуства која су омогућила да Народни фронт у 1948 години преузме још крупније задатке у изградњи и уређењу града. Он је толико политички и организационо ојачао и проширио своје редове новим члановима, да је постао способан да мобилише још шире масе грађана за извршење задатака Петогодишњег плана. Да би се у добровољном раду постигли још бољи резултати, у основним организацијама реорганизоване су добровољне радне јединице. Формиране су радне бригаде које су имале своје штабове, поделу на чете и тако даље. У бригаде су се добровољно уписивали сви чланови Фронта који су желели да раде. Осим тога за извршење плана добровољних радова Народног фронта ангажоване су и омладинске радне бригаде састављене од омладине која није ушла у састав бригада за изградњу крупних објеката ван Београда.

Планом Градског одбора Фронта који

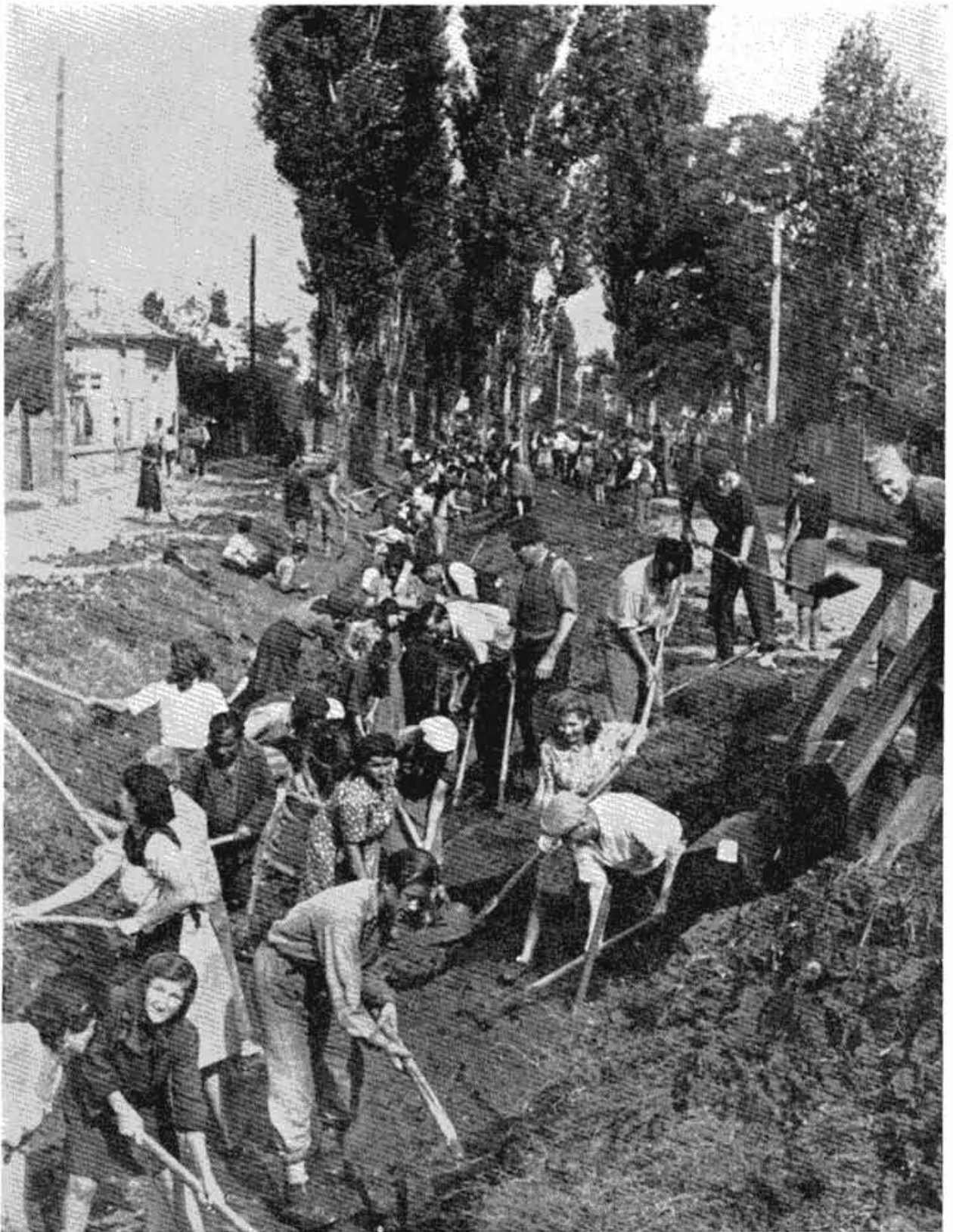
је сачињен у складу са инвестиционим планом Градског народног одбора, а овим другим је предвиђена два и по пута већа активност у грађевинарству него 1947 године, преузета је обавеза да се у 1948 години на изградњи и уређењу разних објеката уложи укупно 4,417.000 добровољних радних часова.²²

У току 1948 године, осим такмичења између рејона и радних бригада у самом граду, организовано је, на иницијативу Народног фронта града Сарајева, и такмичење између главних градова народних република које је трајало целе године. У уговору о такмичењу поред осталог предвиђене су и добровољне радне акције.

За дан почетка организованих радних акција у Београду те године био је предвиђен 21 март — датум када се одржавао Други Конгрес Народног фронта Србије. Тога дана у основним организацијама извршено је конституисање добровољних радних бригада које су том приликом добиле имена и заставе и још у седам часова ујутру кренуле на одређена радилишта.

„Формирање добровољних радних бригада у основним фронтонским организацијама у Београду значило је спајање великог радног елана, воље и жеље за радом фронтонског чланства са организованошћу и дисциплином, у циљу постизања бољих успеха и бољег квалитета рада. У добровољним радним бригадама налазили су се млади и стари, налазили су се људи из свих слојева: радници, интелектуалци, занатлије, домаћице, студенти, ђаци и други. Висока патриотска свест, светле идеје изградње социјализма у нашој земљи, били су ујединили све те људе у снажан организован колектив којег је сваки појединац обогаћивао и помагао својим личним способностима.“²³

Већ у самом почетку акција успех није изостао. За првих петнаест дана (од 21 марта до 4 априла) на преко 150 већих и мањих радилишта добровољне бригаде дале су 103.840 радних часова.²⁴ Највећи број бригада радио је на градилишту Новог Београда и на припремању нових терена за пошумљавање на Звездари.

Сл. 10 — Добровољне радне акције на регулацији корита потока у Маринковој Бари.

Сл. 11 — Чланови Народног фронта на градилишту Дома културе „Браћа Стаменковић“

Сл. 12 — Радови на реконструкцији улице Кнеза Милоша.

На дан 4 априла 1948 године на Тргу Републике одржана је величанствена смотра добровољних радних бригада Београда. На тргу је било постројено 409 фронтонских и омладинских бригада са преко 70.000 чланова. Смотри је присуствовало укупно преко 100.000 грађана Београда.²⁵ На смотри су говорили другови Јован Веселинов тада члан Извршног одбора Народног фронта Србије и Рато Дугоњић, тада секретар Градског одбора Народног фронта и секретар Градског комитета Партије.

Истичући да су окупљене бригаде велика армија рада и да ће оне моћи да изврше све постављене задатке, Јован Веселинов је на тој смотри између осталог рекао: „У овој години Београд треба да постане, лепши, културнији, њега треба да украсе нове модерне грађевине, преуређени булевари и улепшане улице. Нови Београд по начину како се гради

и по свом будућем изгледу оличаваће читаву нашу епоху. Од неплански, анархично изграђеног Београда који је био слика старе Југославије, ми треба да изградимо наш главни град тако да он буде слика нове, Титове, социјалистичке Југославије... Радне бригаде Народног фронта Београда, рекао је у наставку говора друг Веселинов, које су окупиле у своје редове наше фронтонце, нашу омладину, наше жене, радиће и бориће се за извршење овогодишњег плана, радиће на подизању и уређењу свога града, са еланом и љубављу која је њима својствена, која је у духу традиција слободарског Београда.“²⁶

„Над изградњом Београда непрестано бдије око нашег друга Тита,“ рекао је између осталог на смотри Рато Дугоњић. „По његовој замисли на левој обали Саве треба подићи читав нови део града, саградити мостове и улице које

ће га везати са старим, уредити обале Саве и Дунава и на њих пустити Београђане који су били одатле отерани.“ Пошто је истакао да је Петогодишњим планом развитка Београда предвиђена изградња нових станбених блокова, већег броја школа, домова културе, дечјих обданишта и јасала, затим изградња и реконструкција улица, нових паркова, побољшање саобраћаја и тако даље, Рато Дугоњић је даље рекао: „Наша борба за изградњу Београда неће се водити само око изградње великих грађевина. Свако велико дело састоји се из безброј малих ствари. Изглед сваког града тражи да буду обрађене не само велике ствари, него и сви његови мали, на око ситни детаљи. Нама се жури да наш град што пре изгледа већи и културнији, да у њему што пре буде угодно живети сваком нашем радном човеку. Зато се Народни фронт упоредо са изградњом великих ствари, прихватио да уређује и улепшава улице и насеља. И већ ове године без обзира колико ће великих грађевина бити готово, ми можемо да имамо огромне резултате у промени изгледа нашег града кроз изградњу малих, на око ситних, али по живот Београђана и за културни изглед нашег града одлучујућих ствари.“²⁷

Током 1948 године добровољне радне бригаде Београда, радиле су на изградњи и довршењу неколико стотина већих и мањих објеката. Међу најважнијим били су: Нови Београд, парк-шума на Звездари, железничка пруга Панчевачки Рит — Београд, трамвајска пруга Топчидер — Раковица, улица Кнеза Милоша, Душанова улица, Летња позорница у Топчидеру, Дом културе IV рејона, резервоар водовода у Крајинској улици, зграде гимназије, Народног одбора и дечјег обданишта у VI рејону, блокови станбених зграда у улицама Цвијићевој, Дунавској, Далматинској, Љубице Луковић, Др. Кестера, данас Ђуре Салаја, на Булевару Црвене Армије, данас Булевар Револуције, штампарија у улици Мије Ковачевића, Каленићева пијаца, Стадион Централног дома Југословенске армије данас Стадион Југословенске народне армије, Гаража на Пиониру, раднички станови иа Калварији у Зе-

муну, фискултурни стадион и зграда Народног одбора у Земуну, стадион „Радничког“ у улици Жарка Зрењанина, игралиште „Дорћола“, летња позорница на Калемегдану, парк на почетку Булеvara Југословенске Народне армије, Пионирски парк, Пионирски град и тако даље. Поред тога бригаде су градиле дечја игралишта, скверове, мале спортске терене. Оне су такође помагале у раду цигланама, оправљале улице, тротоаре, ограде и слично.

Готово сваког дана наш град је у то време лично на једно велико радилиште на коме су хиљаде и десетине хиљада Београђана у свом слободном времену давале свој добровољни допринос бржој изградњи и улепшавању града. Да би створили макар приближну слику тих акција навешћемо неколико детаља из појединих новинских извештаја из те године.

„Радне бригаде Народног фронта Београда изашле су јуче на неколико градилишта. Једна од највећих јучерашњих акција била је на Новом Београду где су поред радних јединица Фронта учествовале и омладинске радне бригаде Београда. На земљаним радовима: копању, преношењу и набијању земље у насип с леве стране земунског пута, радиле су углавном омладинске бригаде — већином средњошколске... На овом истом послу радила је и бригада Народног фронта из Железника чији су се чланови прошле године истакли на изградњи фабрике „Иво Лола Рибар“... На самом градилишту Новог Београда, где ће још ове године нићи прве контуре будућег великог и модерног града, радиле су чланови Народног фронта I и III рејона Београда. Они су копали канале за водовод и канализацију“.²⁸

„Чланови Народног фронта II рејона Београда, извели су јуче више радних акција. На градилишту радничких станова у Цвијићевој улици 500 чланова Народног фронта дало је 1.500 добровољних радних часова. Они су пренели на кров 7.000 црепова, затим пренели велике количине грађе, прозора, шљунка и песка и изравнали већи део терена... Радне бригаде овог рејона радиле су јуче и на градилиштима циглане

„Трудбеник“, на Синдикалном дому, на Ташмајдану, Звездари, Вилиним Водама и другим местима. На овим радилиштима, између осталог, бригадисти су преносили цигле, шљунак и песак, сортирали грађевински материјал, нивелисали терене, копали рупе и садили саднице, риљали травњаке и радили на уређењу путева. Преко 430 чланова Народног фронта дало је на овим радилиштима 1.317 добровољних радних часова.“²⁹

тог конгреса Комунистичке партије Југославије, организованом на иницијативу Освободилне Фронте Јубљане. У програму такмичења прецизиране су обавезе које ће организације главних градова извршити у част Конгреса.

Такмичење је трајало од 15 јуна до 21 јула 1948 године, дана када је Конгрес почео рад. У том периоду градилишта широм Београда била су препуна учесника у добровољним радним акци-

Сл. 13 — Копање темеља за велику станбену зграду на Булевару Војводе Мишића — добровољна акција у част Петог конгреса КПЈ.

У току марта и априла Београђани су у добровољним радним акцијама већ били дали 370.680 радних часова у тадашњој вредности од 7.200.000 динара. Добровољне радне бригаде су крајем априла 1948 године бројале укупно 76.347 чланова.³⁰

Током месеца маја, у поређењу са прошлим месецима, постигнути су још бољи резултати. Добровољне радне бригаде дале су тога месеца укупно 294.692 радна часа у вредности од 5.403.922 динара.³¹

Добровољне радне акције у Београду те године достигле су кулминацију у посебном такмичењу између главних градова Народних република у част Пе-

јама. Иако су многе бригаде своје обавезе извршиле пре рока, оне су и даље наставиле рад.

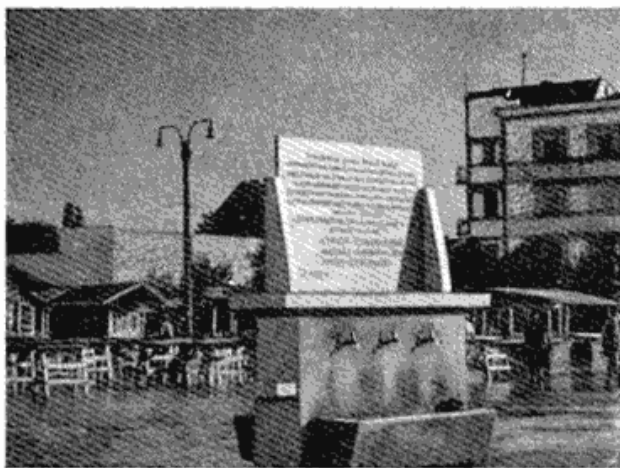
На сам дан почетка Конгреса у Београду, 21 јула на добровољне радне акције изашло је рекордан број грађана 75.363. Тога дана они су дали укупно 219.329 радних часова на великом броју радилишта.³²

У овој великој акцији бригаде Народног фронта I рејона са укупно 10.137 чланова радиле су на градилиштима Новог Београда, затим на изградњи радничких станова у Дунавској и Добрачиној улици, на изградњи фабрике бетонских елемената и другим објектима. Из II рејона тога дана на раду је учес-

Сл. 14 — Изглед дела Каленића пијаце пре реконструкције.

твовало 7.773, из III рејона 14.753, из IV рејона 7.084 из V рејона 11.684 а из VI рејона 7.113 чланова Народног фронта. Преко седам хиљада грађана VII рејона радило је тога дана на летњој позорници у Топчидеру, на довршењу Пионирског града у Кошутњаку, копању темеља за велику станбену зграду на Булевару војводе Мишића и другим местима, док су бригаде из Земуна са преко 6.000 чланова Народног Фронта радиле на изградњи станова, стадиона за физичку културу и градилиштима на Тошином Бунару у Новом Београду. У овој акцији учествовала је и посебна група од 300 студената као и 3.322 грађевинска радника.³³

У току претконгресног такмичења за нешто више од месец дана, добровољне радне бригаде Београда дале су укупно 658.449 радних часова чија је новчана вредност износила 8,223.930 динара.³⁴

Од крупнијих објеката у претконгресним акцијама завршена је реконструкција улице Кнеза Милоша, реконструкција и изградња новог дела Каленићеве пијаце, изградња летње позорнице у Топчидеру са прилазним путевима и изградња парка на почетку Булеvara ЈНА. Осим тога порушене су и рашчишћене старе грађевине где је проширен Пионирски парк, изграђен је земљани насип за пут кроз нову шуму на Звездари, неколико дечјих игралишта и друго.

На неким од ових објеката, нажалост веома ретким, постављене су спомен плоче са подацима ко их је и када саградио. На Каленића пијаци, где су чланови Народног фронта IV рејона добровољним радом учествовали у изградњи новог пијачног простора на земљишту које је тада било веома запуштено, подигнута је чесма са спомен плочом на којој је уклесано:

Сл. 15 — Новосаграђени пијачни простор са чесмом и спомен плочом.

Сл. 16 — Постављање шина на прузи Београд — Панчевачки Рит.

„У част V Конгреса Комунистичке Партије Југославије чланови радних бригада Народног фронта IV рејона учествовали су у изградњи Каленићеве пијаце.

13.672 бригадира дала су на овом месту Федеративној Народној Републици Југославији 45.990 добровољних радних часова у вредности од 367.000 динара.

Својим пожртвованим радом највише су се истакле бригаде „Сестре Букумировић“, „Жикица Јовановић — Шпанац“, и „Бане Вучковић“.

Преко лета и јесени 1948 године добровољне радне акције нису попуштале у масовности и интензитету. Осим изградње разних грађевинских и комуналних објеката, добровољне радне бригаде Народног фронта учествовале су и у

Сл. 17 — Композиција првог воза са поврhem из Панчевачког Рита на путу за Београд

пољопривредним радовима на оближњим градским економијама, које су такође оскудевале у радној снази и механизацији, а од којих је у другој мери зависило снабдевање града животним намирницама. Велики комплекси економије у Панчевачком Риту, данас пољопривредни комбинат „Београд“, били су засејани поврћем које се требало гајити, сакупљати и транспортовати на Београдске пијаце. Због тога је у Панчевачки Рит одлазило више добровољних бригада Народног фронта на окопавање поврћа, чишћење засејаних њива од корова, брање и сакупљање плодова и тако даље. Тако је на пример 29 августа на вађењу кромпира у Панчевачком Риту радило око 5.000 чланова Фронта.³⁵

Може се слободно рећи да би на овој економији пропале велике количине поврћа да није било помоћи добровољних радних бригада из свих крајева Београда. Слична помоћ пружена је и економији „13 Мај“ код Земуна и неким сељачким радним задругама у непосредној околини.

Изградња пруга Београд — Панчевачки Рит и Топчидер — Раковица

Два најзначајнија објекта који су у другој половини 1948 године изграђени највећим делом добровољним радом, били су железничка пруга Београд — Панчевачки Рит и трамвајска пруга дуплог колосека од Топчидера до Раковице.

Са развојем економије у Панчевачком Риту, којој је још од раније била намењена улога крупног снабдевача Београда, указала се и хитна потреба ефикаснијег повезивања овог газдинства са београдским тржиштем. Транспорт производа обављао се оскудним бројем камиона, те је то било само привремено решење с обзиром на стално проширење обрадивих површина и повећање производње на овој економији. Стога је решено да се што пре изгради железничка пруга која би ово имање директно повезала са Београдом. Требало је просећи трасу, подићи насип

и поставити шине у дужини од 33 километра и, што је најважније, завршити посао у што краћем року. Овај задатак је тражио велики број радника. Преузеле су га на себе добровољне радне бригаде Београда.

У јулу и августу те године хиљаде грађана Београда свакодневно су радиле на траси. Међу њима било је највише радника из београдских предузећа и чланова омладинских бригада. Поједине бригаде радиле су непрекидно по неколико дана пуно радно време. Насип од набијене земље, шљунка и ломљеног камена растао је веома брзо на свим деоницама. А затим су положене шине.

Петог септембра 1948 године новосаграђеном пругом дошао је из Панчевачког Рита први воз са вагонима препу-

Сл. 18 — Долазак првог воза из Панчевачког Рита на железничку станицу Београд—Дунав.

ним поврћа у Београд. На железничкој станици Дунав тим поводом одржан је велики митинг градитеља пруге и осталих грађана.

Друга велика радна победа добровољних бригада Београда била је изградња трамвајске пруге дуплог колосека Топчидер—Раковица. Није ни потребно говорити шта је за индустријски басен Раковице значило повезивање трамвајским саобраћајем са Београдом. Пругу су у част 29 новембра — Дана Републике саградили чланови Народног Фронта највећим делом из VII рејона и чланови синдикалних подружница предузећа из Раковице. У добровољним радним акцијама свакодневно је просечно учествовало по 650 градитеља.³⁶

На изградњи пруге која је дуга око 6 километара учествовали су и припадници Југословенске народне армије. Радови су почели крајем септембра и завршени су за два месеца, тако да је свечано пуштање у саобраћај првог трамваја новосаграђеном пругом свечано извршено 29 новембра 1948 године.

Ујесен те године организовано је и такмичење у част Другог конгреса Комунистичке партије Србије, које је трајало од 20 октобра до 31 децембра. На добровољном раду Београђани су у току овог периода дали укупно 861.116 радних часова. Новчана вредност тих радова износила је 9,082.240 динара.³⁷

На крају године сабрани су укупни резултати. На изградњи и уређењу града грађани Београда дали су у добровољним радним акцијама укупно 5,470.649 радних часова. План Градског одбора Народног фронта био је знатно премашен — за преко милион радних часова. Тадашња новчана вредност изведених радова износила је укупно 75,005.930 динара.³⁸

Осим такмичења са главним градовима Народних република, у самом граду одвијало се током читаве сезоне добровољних радних акција и такмичење између рејонских организација Народног фронта и самих добровољних бригада. Те године сваког месеца додељиване су прелазне заставице рејону и радној бригади који су у такмичењу у протеклом месецу постигли најбоље ре-

зултате. У току 1948 године прелазну заставницу освојиле су: организација Народног фронта V рејона, три пута узастопно и за стално; Организација Народног фронта III рејона три пута и организација Народног фронта Земун два пута. За најбоље резултате постигнуте у такмичењу у част Петог конгреса Комунистичке партије Југославије, организација Народног фронта V рејона добила је од Градског одбора Народног фронта диплому и поклоне.³⁹

Прелазну заставницу за најбољу добровољну радну бригаду у Београду у 1948 години освојиле су: бригада „Милан Благојевић“ из V рејона три пута узастопно и за стално; бригада „Дрвар“ из III рејона два пута, а по једанпут бригаде „Марија, Дуња и Бата Остојић“ из II рејона, „Слободан Принцип — Сеља“ из III рејона и „Милан Делић“ из VII рејона.⁴⁰

Осим тога, 14.377 учесника у добровољним акцијама добило је посебне значке и то: 592 учесника који су дали по преко 300 радних часова; 927 учесника који су дали по преко 200 часова; 3.421 учесника који су дали по преко 100 часова и 9.437 учесника за преко 50 добровољних радних часова.⁴¹

Поред активности у изградњи и уређењу Београда, чланови Народног фронта су се те године масовно ангажовали у извршавању и разних других задатака. У културно-просветном раду постигнути су такође добри резултати, нарочито у организовању аналфабетских течајева на којима је само до септембра 1948 године описмењено 1342 полазника. За успешно организовање ових течајева награђено је 8 основних организација Народног фронта, колективи четири предузећа и 182 члана Народног фронта који су добровољно успешно радили на сузбијању неписмености.⁴²

Народни фронт Београда организовао је 1948 године и низ акција у помоћи на политичком, културном, здравственом и привредном уздизању села. Велики број добровољних радних екипа посетио је преко стотину села у ближој и даљој околини. Ове екипе пружиле су помоћ у изградњи задружних домова, оправкама пољопривредних машина,

Сл. 19 — Акција на изградњи трамвајске пруге Топчидер—Раковица.

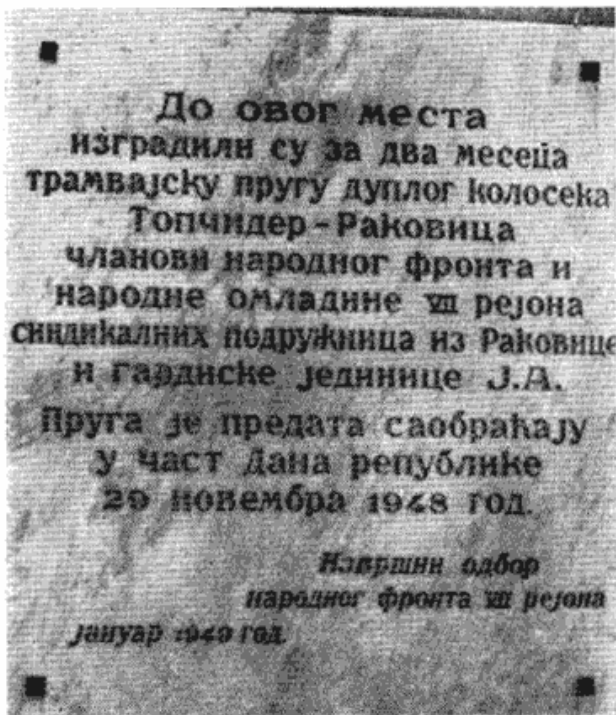
Сл. 20 — Са свечаног отварања саобраћаја на новосаграђеној прузи
Топчидер—Раковица.

алата, кућног инвентара и другог. Поред тога села је посетило 230 здравствених екипа које су извршиле 16.260 лекарских прегледа, одржале више предавања, давале хигијенска упутства и тако даље. Посебну помоћ задругама пружиле су стручне екипе Народног фронта у сређивању књиговодства, саветима за савремену обраду земље и за унапређење пољопривреде уопште. Осим тога организовано је више посета група сељака Београду.⁴³

Од крупнијих задатака где су се 1948 године нарочито заложили чланови Народног фронта био је и упис Првог народног зајма. У Београду је на име зајма тада уписано 263,797.250 динара, а број уписаника износио је 254.300 не рачунајући припаднике Армије, Народне милиције и уписнике из војних предузећа. План уписа био је у Београду пребачен за 43 отсто.

Петогодишњица ослобођења града

Добровољне радне акције Народног фронта Београда, достигле су у 1949 го-

Сл. 21 — Спомен плоча на Дому културе у Раковици.

Сл. 22 — Спомен плоча на станбеној згради у данашњој улици Ђуре Салаја број 10.

дини своју кулминацију, како по броју учесника, тако и по радном учинку. И ове године план акција израђен је у складу са планом инвестиција и допуњен са низом објеката које су фронтоске организације преузеле да самостално изграде. Савезним, републичким и градским инвестиционим планом предвиђала се до тада највећа послератна активност у грађевинарству и комуналној делатности. Од предвиђених средстава скоро три четвртине, 72 отсто било је предвиђено за изградњу објеката друштвеног стандарда.⁴⁵ Београд је те, јубиларне године постао радно поприште до тада невиђених размера. Бригаде Народног фронта и Народне омладине у тој бици за изградњу главног града одиграле су веома крупну улогу. Те године поред београдских добровољних бригада на изградњи главног града учествовале су и омладинске бригаде из свих крајева земље, као и посебне бригаде Народног фронта Србије из свих срезова Републике. Ове бригаде биле су ангажоване највише на изградњи објеката у Новом Београду, Студентски град, станбене зграде, данашња зграда Савезног извршног већа, на изградњи објеката у Панчевачком Риту и другим.

На Тргу Републике одржана је 3 априла 1949 године велика смотре добровољних радних бригада, којој је присуствовало преко 150.000 људи, од којих 98.684 бригадиста сврстаних у 582

Сл. 23 — Смотра добровољних радних бригада

радне бригаде. На смотри су говорили другови Моша Пијаде, Добривоје Радосављевић и Рато Дугоњић.⁴⁶

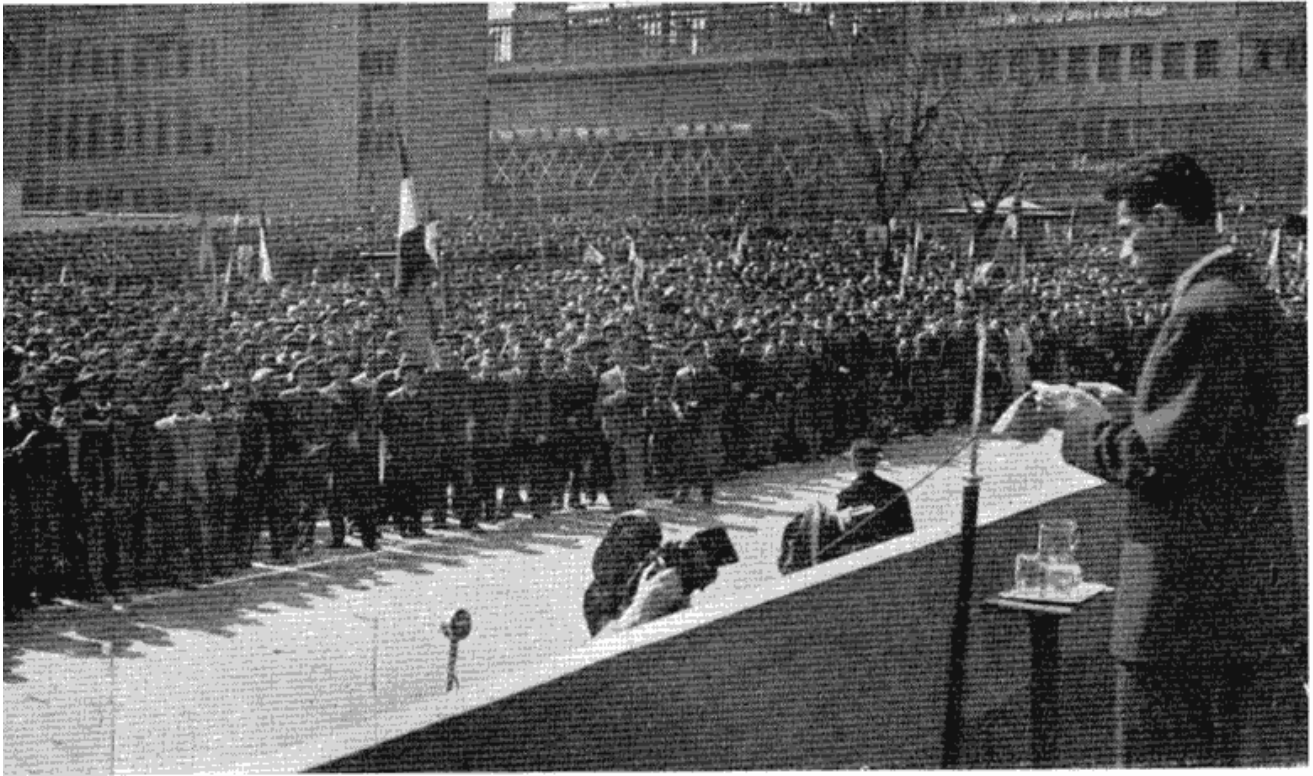
У јеку најжешће информбировске кампање против наше Партије и наше земље, у Београду као и у свим крајевима Југославије, све масовније учешће грађана у добровољним радним акцијама био је то један од веома уверљивих одговора клеветницима.

Већ у пролећним месецима, добровољне бригаде радиле су на укупно 255 разних објеката. До краја јуна 1949 биланс Народног фронта Београда био је 1.899.000 радних часова. Осим тога у том периоду на разним пољопривредним радовима у Панчевачком Риту учествовало је по 6 дана 2.499 бригадиста.⁴⁷

Добровољне радне акције Народног фронта у току 1949 године одвијале су се највећим делом на радилиштима нових станбених колонија на Лазаревачком Путу, на Карабурми, у Црнопочкој улици, на Миријевском путу, у Скерлићевој улици, у Новом Београду и тако даље, затим на изградњи данашњег

стадиона Југословенске народне армије, стадиона у Земуну, стадиона Дорћола, физкултурног терена у Скерлићевој улици, спортског игралишта у II рејону, на згради данашње Војне болнице у улици Рифата Бурџевића, на згради „Југословенске књиге“ на Теразијама, до биоскопа „Козара“. Осим тога београдске добровољне бригаде радиле су и на подизању и уређењу паркова код данашње Шесте београдске гимназије, код Ветеринарског факултета, код Мостара, код Градске болнице, код железничке станице, код стадиона Југословенске народне армије, на Калемегдану, на пошумљавању Звездаре и Топчидерског брда, као и на изградњи домова културе у I, II, III, IV и V рејону, на реконструкцији улице Војводе Степе, Булевара Револуције и других, на изградњи дечјих установа и игралишта и тако даље.

Као и раније, у току 1949 године сваки значајнији датум из наше новије историје прослављен је у Београду, поред осталог, и масовним изласком грађана на добровољне радне акције. Тако

на Тргу Републике 3 априла 1949 године.

је у част рођендана друга Тита, 24 маја на добровољним радовима учествовало близу 64.000 Београђана. Тога дана сва градилишта личила су на живе мравињаке, а радови су се спонтано претварали у митинге на којима се клицало другу Титу, Партији и Централном комитету. Само овога дана добровољне радне бригаде Београда дале су укупно 201.176 радних часова.⁴⁸

Годишњица Петог конгреса Комунистичке партије Југославије и прослава дана устанка у Србији обележени су такође масовним изласком Београђана на добровољне радове. У част петогодишњице ослобођења града развило се широко такмичење између рејона и бригаде. У току такмичења, које је трајало од 1 августа до 20 октобра, број учесника у добровољним радним акцијама нарастао је на 117.743. Они су у том периоду дали укупно 2,237.742 радна часа који су претстављали тадашњу новчану вредност од 24,284.247 динара.⁴⁹

Нарочито велико учешће чланова Народног фронта Београда било је у

добровољним радним акцијама на градској економији у Панчевачком Риту. Радне бригаде су тамо помагале у изградњи инвестиционих објеката, затим окопавале усеве, брале поврће, сакупљале сено, помагале у жетви и вршидби и тако даље. Тако је 8 августа 1949 године на раду у Панчевачком Риту било преко 4.500 чланова Народног фронта⁵⁰, док је 21 августа на економији радило преко 10.000 Београђана.⁵¹

Уз велику помоћ чланова Народног фронта у Београду је у току 1949 године завршено више већих и мањих објеката. У згради на Црвеном Крсту, која је грађена под именом дома културе IV рејона, већ је те године започело рад ново — Београдско драмско позориште. Такође је завршена изградња и уређење већег броја паркова и скверова, код Шесте београдске гимназије, код Градске болнице, код „Мостара“, код Аутокоманде и другим местима, на којима су готово све радове искључиво обавиле добровољне радне бригаде.

Један од најкрупнијих нових инду-

стриских објеката — тадашња ливница из које је касније израсла данашња Индустрија трактора и машина у Новом Београду, у чијој изградњи су такође учествовале београдске добровољне бригаде, пуштен је свечано у погон 7 јула на Дан устанка народа Србије.

Значајан успех забележиле су и добровољне бригаде Народног Фронта IV рејона које су у 1949 години завршиле изградњу велике дворане за приредбе у улици Божидара Аџије, данашњи дом културе „Божидар Аџија“. Сала је свечано отворена у оквиру прославе петогодишњице ослобођења Београда. На изградњи дворане, која има 600 седишта, а може да прими и хиљаду људи, грађани овог рејона дали су 15.493 добровољна радна часа. Објекат је саграђен највећим делом добровољним радом. Чак су и све инсталације поставили добровољно стручни радници — чланови бригада.⁵²

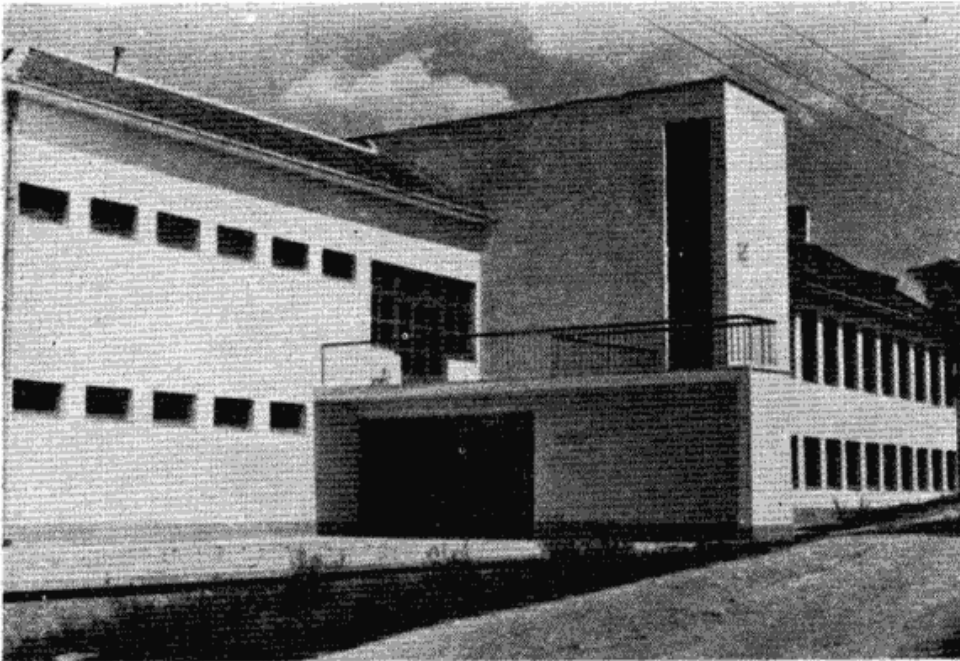
Народни фронт Београда спровео је 1949 године обимнију акцију прикупљања разних отпадака, који су предати индустрији на коришћење. У овој акцији прикупљено је и дато на прераду 1.380.000 килограма старог гвожђа и преко сто педесет хиљада килограма других отпадака, стакленог лома, хартије, текстила и другог, као и више десетина хиљада празних флаша.⁵³ У

оквиру ове акције чланови Народног фронта I рејона дуже време су радили на вађењу са дна корита Саве за време рата потопљених објеката и делова мостовске конструкције.

На изградњи и уређењу града, током јубиларне 1949 године, фронтске и омладинске бригаде Београда дале су укупно 7.253.256 добровољних радних часова. Новчана вредност ових радова била је тада 82.840.090 динара.⁵⁴

Крупне успехе постигла је у тој години и организација Антифашистичког фронта жена Београда. Поред масовног учешћа у добровољним радним акцијама у саставу бригада Народног фронта, Београђанке су обавиле и низ других задатака. На раду у дечјим установама оне су дале преко 368.000 добровољних радних часова. У активима Антифашистичког фронта жена који су се бринули о дечјим установама било је 16.774 жене, и тако даље. Осим тога ова организација одиграла је веома значајну улогу у укључивању жена у привреду, тако да је већ крајем 1949 године у Београду било 71.533 запослене жене.⁵⁵

Помоћ у социјалистичком преображају села настављена је и у тој години. Народни фронт је организовао више посета лекарских, културно уметничких и екипа стручних радника и агронома — селима и задругама. Истовремено групе

Сл. 24 — Зграда дечјег обданишта на Вождовцу (бивши VI рејон) у чијој су изградњи учествовали чланови Народног фронта.

Сл. 25 — Добровољне бригаде на вађењу потопљених објеката са дна Саве.

сељака посећивале су многа београдска предузећа и установе. Поједине сељачке радне задруге после таквих узајамних посета интензивније су се заложиле у довозу пољопривредних производа за снабдевање београдских пијаца.

За залагање у добровољним радним акцијама и извршавању других задатака Народног фронта, преко 30 хиљада грађана добило је те године посебне значке. Они чланови Народног фронта који су у добровољним радним акцијама дали преко 50 радних часова, добили су значку „За изградњу Београда у 1949“, а они који су се истицали у извршавању осталих задатака награђени су значком „За пожртвовани рад у 1949“.⁵⁶

Пету годишњицу ослобођења града Народног фронта Београда дочекао је са великим успесима на свим пољима рада. Његови чланови могли су с поносом да се осврну на протекли петогодишњи период који је био испуњен невиђеним полетом и радним прегнућима.

Све што смо у овом напису изнели може да претставља само бледу слику оне епопеје, оних дивних примера пожртвовања и залагања десетина хиљада Београђана који нису жалили напора да главни град наше земље, свој Београд, претворе у нови, лепши и културнији по духу и изгледу, улажући све снаге на унапређењу читавог привредног и друштвеног живота града. Многбројни објекти подигнути у току тих пет година, као и они који су уз помоћ добровољних радних бригада саграђени наредних година, остали су као трајни споменици да говоре о томе како су радни људи Београда окупљени у Народног фронту, под руководством Партије водили борбу за обнову разореног града, за извршење задатака Првог петогодишњег плана, како су градили боље услове живота за себе и млађе генерације, пружајући тиме најбоље доказе своје безграничне љубави и оданости према социјалистичкој домовини.

„Величина успеха наших доброволних радних бригада не може се измерити никаквим материјалним мерилом, јер се љубав према земљи и њеној социјалистичкој изградњи, која је показана кроз добровољни рад, не може ни мерити ни платити никаквим благом на свету. То је оно што не могу да разумеју многи у иностранству, који се већ четири године, из године у годину, из дана у дан питају шта је то што креће раднике, службенике, старце и омладину, да после свог редовног, нормалног рада жртвују свој одмор и своје време и иду да поново и бесплатно раде. Љу-

бав према својој земљи коју је радни народ освојио за себе, жеља да се она што пре изгради и свест да све што се гради у њој, да се гради у интересу радног човека — то је она снага која данас покреће стотине хиљада и милионе у нашој земљи на социјалистичку изградњу.“⁵⁷

*

Приликом прославе петогодишњице ослобођења Београда, Градски одбор Народног фронта доделио је споменицу „За заслуге у изградњи Београда 20 X 1944—20 X 1949“ онима који су се

Сл. 26 — Детаљ из Пионирског града чију су изградњу такође помогле добровољне бригаде.

у току тих пет година највише залагали и истакли на пословима изградње и уопште читавог развитка града. Пет хиљада тих споменица додељено је најбољим фронтовским и другим организацијама, колективима предузећа и установа и великом броју чланова Народног фронта. Између осталих споменицу су добили: одбори Народног Фронта V и VI рејона, затим Четврта основна организација Народног фронта I рејона, Осма основна организација III рејона, Друга основна организација IV рејона, Једанаеста основна организација V рејона,

Пета основна организација VI рејона, Шеста основна организација VII рејона и Прва основна организација Народног фронта Земуна.

Од радних колектива поред осталих споменице су добили: Електрана Београд, штампарско предузеће „Просвета“, предузеће за израду кожне галантерије „29 новембар“, фабрика обуће и коже „Пролетер“, столарско предузеће „20 октобар“, Бродоградилште — Чукарица, „Икарус“ — Земун, Индустрија мотора — Раковица, фабрика „Иво Лола Рибар“ — Железник и други.⁵⁸

Сл. 27 — Значка за нарочито залагање чланова Народног фронта Београда у 1949 години.

Сл. 28 — Споменица поводом Петогодишњице ослобођења Београда.

Сл. 29 — Значка за нарочито залагање чланова Народног фронта Београда у 1949 години.

НАПОМЕНЕ

¹ Борба од 20. X. 1949 год.

² Брошура *Извештај о раду Извршног народног одбора Београда у 1946 години*, 61.

³ Брошура *Извештај о раду Извршног народног одбора Београда у 1946 години*, 56 и 57.

⁴ Брошура *Извештај о раду Извршног народног одбора Београда у 1946 години*, 61.

⁵ Београд је тада био подељен на рејоне. I рејон обухватао је највећи део територије данашње општине Стари Град, II рејон територију данашње општине Палилула, III рејон територију мањег дела данашње општине Стари Град (Теразије) и већег дела данашње општине Савски Венац, IV рејон територију данашње општине Врачар, V рејон територију данашње општине Звездара (без села), VI рејон територију данашње општине Вождовац (без села), VII рејон део данашње општине Савски Венац (Топчидерско Брдо) затим насеље Чукарица и индустријско насеље Рако-

вицу, а VIII рејон — Земун. Од маја 1952 године рејони су као административно-територијалне јединице укинута и формиране су општине.

⁶ Борба од 6. XI. 1946 године.

⁷ Борба од 24. III. 1947 године.

⁸ Борба од 22. VII. 1947 године.

⁹ Борба од 7. X. 1947 године.

¹⁰ Борба од 23 и 25. X. 1947 године.

¹¹ Борба од 19. XI. 1947 године.

¹² Борба од 24. XI. 1947 године.

¹³ Борба од 10. XII. 1947 године.

¹⁴ Брошура *Градска конференција Народног Фронта Београда — 1948.*

¹⁵ Брошура *Градска конференција Народног Фронта Београда — 1948.*

¹⁶ Брошура *Градска конференција Народног Фронта Београда — 1948.*

¹⁷ Брошура *Градска конференција Народног Фронта Београда — 1948.*

- ¹⁸ Брошура *Градска конференција Народног Фронта Београда — 1948.*
- ¹⁹ Борба од 23. II. 1948 године.
- ²⁰ Брошура *Градска конференција Народног Фронта Београда — 1948.*
- ²¹ Борба од 11. IV. 1948 године.
- ²² Борба од 22. II. 1948 године.
- ²³ Из брошуре *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ²⁴ Борба од 5. IV. 1948 године.
- ²⁵ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ²⁶ Борба од 5. IV. 1948 године.
- ²⁷ Борба од 5. IV. 1948 године.
- ²⁸ Борба од 19. IV. 1948 године.
- ²⁹ Борба од 19. IV. 1948 године.
- ³⁰ Борба од 6. V. 1948 године.
- ³¹ Борба од 12. VI. 1948 године.
- ³² Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ³³ Подаци из Борбе од 22 и 23. VII. 1948
- ³⁴ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ³⁵ Борба од 30. VIII. 1948 године.
- ³⁶ Борба од 16. XII. 1948 године.
- ³⁷ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ³⁸ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ³⁹ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ⁴⁰ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ⁴¹ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ⁴² Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ⁴³ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ⁴⁴ Брошура *Народни Фронт Београда у 1948 години.*
- ⁴⁵ Борба од 4. IV. 1949 године.
- ⁴⁶ Брошура *Београд 1949.*
- ⁴⁷ Борба од 17. VIII. 1949 године.
- ⁴⁸ Брошура *Београд 1949.*
- ⁴⁹ Брошура *Београд 1949.*
- ⁵⁰ Борба од 9. VIII. 1949 године.
- ⁵¹ Борба од 24. VIII. 1949 године.
- ⁵² Борба од 23. X. 1949 године.
- ⁵³ Танјуг од 8. V. 1950 године.
- ⁵⁴ Брошура *Београд 1949.*
- ⁵⁵ Брошура *Београд 1949.*
- ⁵⁶ Брошура *Београд 1949.*
- ⁵⁷ Из говора Рата Дугоњића на смотри добровољних бригада Београда 3. IV. 1949 године — Брошура *Београд 1949.*
- ⁵⁸ Брошура *Београд 1949.*

LE TRAVAIL VOLONTAIRE DU FRONT POPULAIRE DE BELGRADE 1944—1949

R. MILIKIĆ

Dans le Belgrade détruit et déserté il fallait avant tout normaliser à nouveau la vie, employer toutes les forces disponibles pour finir la guerre victorieusement et, ensuite, reprendre la vie et la reconstruction.

Dans les efforts fait en vue de remédier aux blessures laissés par la guerre et de remettre en état la ville après les destructions de la guerre, une énorme aide fut fournie par les habitants eux-mêmes. Réunis dans une organisation politique massive, le Front Populaire, ils ont contribué par leur travail volontaire, à normaliser la vie de la ville en un temps relativement court. Dès que les occupants furent chassés de Bel-

grade, les Belgradois entreprirent de dégager les ruines, de réparer rapidement les bâtiments et les ouvrages communaux. Alors que la guerre durait encore, et bien que eux-mêmes pillés et apauvris par l'occupation et la guerre, ils réunirent une grande quantité de nourriture et d'habits qu'ils envoyèrent aux combattants sur le front. Les hopitaux de Belgrade étaient pleins de blessés que les Belgradois aidèrent largement. En plus de la collecte de vivres, d'habits, de literie, de sang pour les blessés; ils firent, et en particulier les femmes, tous les travaux que nécessitaient les soins aux blessés, la propreté, préparaient les repas, etc.

En outre, les Belgradois s'occupèrent de recueillir, de loger et d'entretenir de nombreuses victimes de la guerre de toutes les parties du pays et menèrent une activité couronnée de succès pour venir en aide à la population des régions éprouvées à qui ils envoyaient de grandes quantités de livres, d'habits, de chaussures, d'ameublement, etc...

Au cours de 1945, et en particulier après la fin de la guerre, à Belgrade, comme d'ailleurs dans tous le pays, le travail volontaire du Front Populaire prit de vastes proportions. Des milliers de personnes pouvaient se voir chaque jour en train de déblayer les ruines, de réparer et d'arranger les parcs, les rues et autres ouvrages.

Au cours de 1946 le travail volontaire du Front Populaire fut axé sur l'exécution du programme de reconstruction du pays. Ce programme prévoyait alors le déblaiement des ruines de tous les bâtiments qui ne pouvaient être réparés et la réparation de ceux qui avaient été plus ou moins épargnés. Cette année-là, les habitants déblayèrent 101 immeubles en ruines, soit 51.000 m³ de débris. Ils empierrèrent 60.000 m² de rues boueuses non pavées, pavèrent avec des briques ou des pavés 27.707 m² de rues, firent la réfection de la plus grande partie des parcs et des jardins et plantèrent, dans les environs, sur 47 hectares, 230.000 arbustes d'essences diverses. Il arrivait que certains jours de cette année-la il y avait jusqu'à 30.000 personnes au travail.

Grâce à la rapidité de ces travaux, il fut possible de commencer dès les années suivantes la reconstruction planifiée de Belgrade. Un plan de cinq ans pour le développement de la ville prévoyait de grands travaux dont l'exécution demandait d'énormes moyens matériels et un grand nombre d'ouvriers. Le Front Populaire de Belgrade, en plus de son rôle politique chargé de mobiliser toutes les forces pour exécuter les plans prévus, organisa le travail volontaire qui, d'année en année, apporte une aide de plus en plus grande à la reconstruction et au développement de la ville. On comptait alors sur ce Front comme sur une force sans laquelle le Comité Populaire de la Ville et ceux des quartiers n'auraient jamais pu réaliser ces travaux.

Dès 1947 ces travaux profitèrent, en 8 mois, de 1.700.000 heures de travail volontaire.

Ces travaux volontaires étaient dirigés sur 117 ouvrages dont la construction était prévue par les plans d'investissement de la ville, de la République ou de la Fédération. Les unités de volontaires étaient le plus souvent engagées dans la construction de logements, de rues, d'ouvrages économiques, de maisons de la culture, d'écoles, dans l'aménagement de parcs, dans le reboisement des environs.

Rien qu'en 1947 il a été reboisé 88 hectares autour de la ville (593.000 arbustes).

En 1948, les organisations de base du Front Populaire forment des brigades de travail, divisées en compagnies et disposant chacune de son état-major, chacune recevant un nom et un drapeau.

Cette année-là, l'activité des brigades fut encore plus importante qu'auparavant à Belgrade. Le travail prit de vastes proportions immédiatement après la revue des brigades de travail volontaire du 4 avril 1948, sur la place de la République, revue à laquelle assistèrent plus de 100.000 Belgradois, dont 70.000 étaient incorporés dans 409 brigades.

Sur quelques centaines de chantiers plus ou moins grands, les brigades donnèrent, au cours de 1948, en tout 5.470.649 heures de travail. Ce travail avait alors une valeur de plus de 75 millions de dinars.

La plus grande partie des bâtiments construits alors l'avait été par travail volontaire. Les plus importantes réalisations furent la ligne de chemin de fer Belgrade—Pančevački Rit (33 km.) et celle de tramway Topčider—Rakovica, puis le théâtre d'été de Topčider, la remise en état des rues Knez Miloš et Dušanova et du marché Kalenić, quelques parcs et terrains de sport, le reboisement de nouveaux terrains autour de la ville, la construction de Novi Beograd, etc. . . .

En 1949, ce travail volontaire atteignit son point culminant tant par la participation que par son sens: c'était en effet l'année du 5ème anniversaire de la libération de la ville. Dès le printemps on travaillait déjà sur 255 chantiers différents.

A la revue des brigades du 3 avril 1949 il y eut 150.000 personnes, dont 98.000 appartenant à 582 brigades.

Les heures de travail volontaire montèrent cette année à 7.253.256, d'une valeur

de près de 83 millions et une participation de plus de 117.000 Belgradois.

Les réalisations principales de cette années furent un certain nombre de logements, une fonderie à Novi Beograd, le Théâtre Dramatique de Belgrade, la Maison de la Culture «Božidar Adžija», quelques parcs et jardins d'enfants, et le reboisement des environs.

De plus les brigades participèrent activement à la construction du Pančevački Rit et à des travaux agricoles sur ce domaine.

Les activités de ces volontaires ne se limitèrent pas à cela au cours de ces cinq années; notamment les femmes firent preuve de beaucoup de dévouement dans les institutions pour enfants, où, en 1949, les membres du Front Antifasciste des femmes donnèrent plus de 368.000 heures de travail volontaire.

Une autre activité du Front Populaire était la transformation socialiste de la campagne entre 1944 et 1949. Ses équipes visitèrent un grand nombre de villages qu'ils aidèrent à élever le niveau économique, sanitaire et culturel de la population rurale et à renforcer les coopératives agricoles. C'est ainsi qu'en 1946 77 équipes de volontaires firent 470 visites de villages de la région. Pour les bibliothèques des villages, il fut collecté 28.000 livres, par exemple. En 1947 les villages reçurent 69 visites de groupes, tandis que 38 équipes médicales effectuèrent 2.746 consultations. En outre il fut donné aux coopératives paysannes de travail des équipements mécaniques, des postes de radio, des pharmacies de campagne, etc. L'aide à la campagne en 1948 fut reprise avec 230 équipes sanitaires qui donnèrent plus de 16.000 consultations, firent des conférences, donnèrent des conseils d'hygiène, etc. Il en fut de même en 1949.

En plus de ce que nous venons d'indiquer, les membres du Front Populaire se dévouèrent encore pour combattre l'analphabétisme, pour ramasser certains déchets pour l'industrie, pour nettoyer la ville, pour aider à la souscription de l'Emprunt National, etc.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1 — L'aide aux combattants et aux blessés.

- Fig. 2 — La jeunesse belgradoise à la récolte du maïs dans le Banat.
- Fig. 3 — Déblaiement dans la rue Dečanska (aujourd'hui rue Moše Pijade).
- Fig. 4 — Premier travail volontaire: reboisement de Zvezdara.
- Fig. 5 — Confections de jouets par les membres de l'AFŽ.
- Fig. 6 — Le départ d'une brigade.
- Fig. 7 — Des milliers de Belgradois construisent les usines Ivo Lola Ribar de Zeleznik.
- Fig. 8 — Nettoyage et nivellement de terrains.
- Fig. 9 — Destruction d'une vieille tuilerie pour faire place à un parc et une Maison de la Culture, près du Lycée VI.
- Fig. 10 — Régularisation du ruisseau de Marinkova Bara.
- Fig. 11 — Construction de la Maison de la Culture Braća Stamenković.
- Fig. 12 — Reconstructions de la rue Kneza Miloša.
- Fig. 13 — Creusement des fondations d'un grand immeuble d'habitation au Boulevard Mišić; travail volontaire en l'honneur du VIème Congrès du Parti Communiste.
- Fig. 14 — Le marché Kalenić, avant sa reconstruction.
- Fig. 15 — Le nouveau marché avec fontaine et plaque commémorative.
- Fig. 16 — La pose des rails sur la ligne Belgrade — Pančevački Rit.
- Fig. 17 — Train de légumes sur la ligne Pančevački Rit à Belgrade-Dunav.
- Fig. 18 — Arrivée du premier train de Pančevački Rit à Belgrade-Dunav.
- Fig. 19 — Construction de la ligne de tramway Topčider — Rakovica.
- Fig. 20 — Inauguration de la ligne Topčider — Rakovica.
- Fig. 21 — Plaque commémorative à la Maison de la Culture de Rakovica.
- Fig. 22 — Plaque commémorative sur la maison 10, rue Djuro Salaj.
- Fig. 23 — Revue des brigades, place de la République, 3 avril 1949.
- Fig. 24 — Maison d'enfants de Voždovac, construite en travail volontaire.
- Fig. 25 — Brigades en train de retenir des bateaux coulés dans la Save.
- Fig. 26 — Détail du Pionirski Grad, construit en partie en travail volontaire.
- Fig. 27 et 29 — Insignes distribués aux volontaires méritants en 1949.
- Fig. 28 — Souvenir du 5ème anniversaire de la Libération de Belgrade.